

УДК 32.321[30]:329

doi: 10.15421/171752

Між модерном і постмодерном: проблематизація поняття «політична ідентичність» у науковому дискурсі ХХ ст.

Л.Я. Угрин

*uhryn_l@ukr.net*Львівський національний університет імені Івана Франка
79000, Львів, вул. Університетська, 1

Визначено історичні передумови й наукові підстави категоріального оформлення поняття «політична ідентичність» у ХХ ст. З'ясовано, що проблематизація політичної ідентичності розпочалась у період пізнього Модерну і відображала ускладнення структури соціально-політичних відносин індустріального суспільства, появу суверенного індивіда, ідентичність (самість) якого формувалася у взаємодії з іншими індивідами й групами. Основним пояснювальним принципом у вивченні ідентичності стає аналіз соціально-політичних контекстів, до яких суб'єкт був залучений через діяльність. Акцентовано, що проблематизація політичних вимірів ідентичності відбувалася в контексті утвердження політичної суб'єктності індивіда в умовах розвитку парламентаризму, партійних систем і прав людини. Процеси осмислення й концептуалізації політичної ідентичності були започатковані дослідженнями партійної, ідеологічної та класової ідентичностей. Пліуралізація пізньомодерних суспільств мала наслідком зростання множинності групових ідентичностей, їх конфліктність, що зумовило актуалізацію спільної макрополітичної ідентичності, яка б інтегрувала групові відмінності й була основою цілісності суспільства. Їй відповідали моделі національної та громадянської ідентичності, в яких найбільше зосереджені політичні аспекти колективних ідентичностей в епоху Постмодерну.

Ключові слова: тотожність; самість; партійна ідентичність; ідеологічна ідентичність; колективна ідентичність; класова ідентичність

Between modern and postmodern: problem of the «political identity» concept in the scientific discourse of the 20th century

L.Y. Uhryn

*uhryn_l@ukr.net*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine

The sociopolitical and intellectual preconditions of the «political identity» concept's categorical construction in the 20th century, as well as its historic and political origins have been defined in the article. It has been proved by the author that the «political identity» concept had replaced certain concepts, traditional for the Western classic philosophy discourse, such as «oneness», «selfness» and «self-awareness». Moreover, it was actualized by the cultural and sociopolitical context of late Modern and by the situation of transition from traditional society towards the post-traditional one, which was characterized by the increasing complexity of the social structure and expansion of political participation's possibilities for citizens and groups. More relevant reflection of the social and communication dimensions of identity were provided, grounded by the psychoanalytical and sociological traditions of its interpretations and were further developed by the representatives of the symbolic interactionism and social constructivism. The conceptualization of the political identity began in the first half of the 20th century within the electoral studies, during which it was equated with party, ideological and class identification. Its broader interpretation was developed within the theories of modernization, transitology, new social movements, social and political systems, which emphasized the institutional and behavioral dimensions of political identity, as well as its integrative functions. It has been established in the study that the division into individual and collective (social) identities facilitated the differentiation of the identity research in political and social sphere and its subject identification. As a result, the collective identities most fully integrated into the subject field of political science, as they were interpreted as a reflection of common expectations, goals being as a factor of collective action mobilization, which is inevitably linked with resources, institutions and separation of powers in the modern societies. The development of plural social structure and social practices during the late Modern and Postmodern era promoted the plurality of group identities and the emergence of identity politics, which became a mechanism of the struggle for representation and acknowledgment of groups and communities' equality and uniqueness. On the other hand, these processes caused the need for formation or construction of common macro-political identity, which would be beyond the party, ideology, class and other differences and therefore it would become the basis of society's integrity and political system stability. Its most common models during the researched period were national and civic identity.

Keywords: oneness; selfness; party identity; ideological identity; collective identity; class identity.

Цитування даної статті: Угрин Л.Я. Між модерном і постмодерном: проблематизація поняття «політична ідентичність» у науковому дискурсі ХХ ст. / Л.Я. Угрин // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 3(143). – С. 122-128.

Citation of this article: Uhryn, L.Y., 2017. Mizh modernom i postmodernom: problematyzatsiia poniattia «politychna identychnist» u naukovomu dyskursi XX st. [Between modern and postmodern: problem of the «political identity» concept in the scientific discourse of the 20th century]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 3(143), 122-128. doi: 10.15421/171752 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 11.02.2017

Между модерном и постмодерном: проблематизация понятия «политическая идентичность» в научном дискурсе XX в.

Л.Я. Угрин

uhryn_l@ukr.net

Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79000, Львов, ул. Университетская, 1

Определены исторические предпосылки и научные основания категориального оформления понятия «политическая идентичность» в XX в. Выяснено, что проблематизация политической идентичности началась в период позднего Модерна и отражала усложнение структуры социально-политических отношений индустриального общества, появление суверенного индивида, идентичность (самость) которого формировалась во взаимодействии с другими индивидами и группами. Основным объяснительным принципом в изучении идентичности становится анализ социально-политических контекстов, в которые субъект был интегрирован через деятельность. Акцентируется, что проблематизация политических измерений идентичности происходила в контексте утверждения политической субъектности индивида в условиях развития парламентаризма, партийных систем и прав человека. Процессы осмысления и концептуализации политической идентичности были начаты исследованиями партийной, идеологической и классовой идентичности. Плюрализация обществ позднего Модерна привела к росту множественности групповых идентичностей, их конфликтности, что обусловило актуализацию общей макрополитической идентичности, которая интегрировала бы групповые различия и была основой целостности общества. Ей отвечали модели национальной и гражданской идентичности, в которых сосредоточены политические аспекты коллективных идентичностей в эпоху Постмодерна.

Ключевые слова: тождество; самость; партийная идентичность; идеологическая идентичность; коллективная идентичность; классовая идентичность

Постановка проблемы. Понятия «ідентичність» стало важливим елементом сучасного політологічного дискурсу. Воно відображає особливі, унікальні характеристики суб'єкта політики на протипагу універсалізованим й уніфікованим зразкам сучасного глобалізованого світу, а отже, є важливим ресурсом функціонування розвитку і сучасних спільнот, і держав, формування їх зовнішньої та міжнародної політики. «В епоху глобалізації, коли всі й усе взаємопов'язані, стверджує французький вчений Д. Моїзі, надзвичайно важливо встановити власну індивідуальність: я унікальний, я інший, я готовий боротися, доки ви не визнаєте моє існування» [9, с. 29]. В цьому актуальність дослідження і феномена ідентичності, й наукових рефлексій щодо самого поняття як епістемологічної проблеми через незавершеність і відкритість сучасного дискурсу політичної ідентичності. В цьому контексті важливо з'ясувати особливості становлення й категоріального виокремлення поняття «ідентичність» у предметних межах політичної науки.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема актуалізації й формування поняття і дискурсу політичної ідентичності досліджена у працях західних учених К. Аппіаха, Р. Баумайстера, З. Баумана, Р. Брубейкера, А. Вагнера, Л. Гейтса, Ф. Глісона, М. Кастельса, Ф. Купера, В. Маккензі, А. Мелуччі, Л. Хадді, Ст. Холла та ін. Однак, ця проблематика недостатньо відображена у вітчизняних політологічних дослідженнях, що зумовлено передусім пізньою (кінець 90-х рр.) інтеграцією поняття «ідентичність» у пострадянську гуманітарну науку і зосередженості більше на її філософських та антропологічних аспектах. В цьому контексті важливими є праці В. Абушенко, М. Кармазіної, С. Куцупал, О. Матузкової, Н. Мельник, Г. Міненкова, О. Попової, Р. Рябчука, А. Свяшук, М. Сусосва, В. Стельмах, Н. Федотової, Л. Хашиєвої,

в яких досліджуються деякі аспекти, передусім історичні, концептуалізації політичної ідентичності.

Мета дослідження – з'ясувати передумови й особливості виокремлення поняття «політична ідентичність» у дискурсі соціальних наук XX ст.

Виклад основного матеріалу. Поняття «ідентичність» першим почав застосовувати З. Фройд, проте концептуально, а не термінологічно: він згадував його у своїх працях, але чітко не визначив. Вперше, на думку багатьох науковців, поняття «ідентичність» було ґрунтовно представлено й описано в роботі американського психолога Е. Еріксона «Дитинство і суспільство» (1950), який продовжив психоаналітичну традицію З. Фрейда. До того часу для позначення процесів самоусвідомлення, самовизначення суб'єкта у літературі використовувались поняття «тотожність», «самість» («self»), «самосвідомість».

До епохи Модерну ідентичність/тотожність не були проблематизовані ні соціально, ні політично, а сприймалися метафізично – характеристикою буття, сутністю тотожній самій собі, «вродженою універсальною», наявною в усіх індивідів і покликаною забезпечити єдність людини в її персональній історії. На рівні суспільних практик домінували приписувані від народження форми ідентичності, детерміновані установленими соціальними структурами та ролями; процес індивідуальної самоідентифікації обмежувався корпоративними інститутами (поліс, церква, купецька гільдія, цех чи бюргерська община). «У такому суспільстві, зазначають П. Бергер і Т. Лукман, ідентичності легко впізнавані, і об'єктивно, і суб'єктивно. Усі знають про всіх, ким є інший і він сам. Лицар є лицарем, а селянин – селянином, як для інших, так і для себе самого. Тому тут немає проблеми ідентичності» [1, с. 265]. Ідентичність могла існувати лише як відповідність (тотожність) картині світу, спільної для всіх членів спільноти і була орієнтована на точне

відтворення принципів моделей його життєдіяльності і способів типізації соціального досвіду.

Лише з епохи Модерну відбувається, за висловом німецького соціолога П. Вагнера, «вивільнення людей від нав'язаних зв'язків» [2, с. 60]. «Зміни, що знаменували настання Сучасності, вирвали індивіда з його вкоріненості у традиціях і структурах» і знаменували «народження суверенного індивіда» [6]. Під впливом ускладнення соціальної реальності і структури соціальних відносин індустріального суспільства, збільшенні кількості соціальних інститутів та посиленні залежності індивідів і груп один від одного проблематизується соціальна ідентичність на рівні індивіда. Людина як органічна частина спільноти сприймається тим, ким вона стає у процесі самореалізації у державі, соціальних групах (корпораціях). Її ідентичність (або до Е. Еріксона – самість) формується у взаємозв'язку і взаємодії з іншими індивідами й групами. Ці ідеї, сформульовані Гегелем, були розвинуті представниками символічного інтеракціонізму і соціального конструктивізму у першій половині ХХ ст. Відповідно в європейській науці розширюється предметне поле дослідження ідентичності та її дискурсу через вирізнення її соціального та комунікативного вимірів у межах психологічних та соціологічних підходів. Ідентичність розглядалася і аналізувалася відкритим процесом формування самосвідомості індивіда через сприйняття себе іншими й інтеріоризацію соціальних ролей, норм, інститутів, символів, інакше кажучи, через взаємодію індивіда та суспільства. З такого погляду, ключ до розуміння ідентичності знаходиться не так у внутрішній самості індивіда (суб'єкта), його духовній структурі, як в аналізі тих контекстів, у які він був залучений через діяльність. «Уявлення про індивідуальність та ідентичність перестали опиратися на передумову одвічного існування якоїсь «сутності» людської природи» [3], а індивід як цілісність більше не сприймався даним таким при житті і тотожним «самому собі» – його цілісність могла бути реалізована лише у соціальному просторі комунікації. Соціальне середовище (контекст) виступає пояснювальним принципом проблем ідентичності – потенціал ідентичності (індивідуальної та колективної) визначається контекстом суспільства й цивілізації, в межах яких формуються і функціонують основні смисли, норми і цінності, й навколо яких суспільство організоване; вони окреслюють символічні кордони ідентичності.

Узагальнюючи відзначимо: акценти в інтерпретації феномена ідентичності зміщуються в цей період з індивідуалістських на соціальні. Соціальність, інтерсуб'єктність ідентичності підкреслюють Бергер і Лукман: «Ідентичність формується соціальними процесами. Одного разу викристалізувавшись, вона підтримується, видозмінюється або навіть переформовується соціальними відносинами. Соціальні процеси, пов'язані з формуванням і підтриманням ідентичності, детермінуються соціальною структурою» [1, с. 280].

Отже, Модерн, його культура й політичні трансформації стали контекстом «пробудження» й проблематизації ідентичності в науці та суспільно-полі-

тичних практиках. Дискурс ідентичності формувався дискурсом Модерну і відображав суперечливі процеси індустріалізації, становлення капіталізму, націй та інтеграції національних держав.

Концептуалізація зв'язків між індивідом і суспільством, здійснена в межах психологічного і соціологічного підходів, мала наслідком появу поняття «соціальна ідентичність», з якого і виокремилось поняття «політична ідентичність». Зростаючу популярність поняття, його поширеність у соціальних науках у ХХ ст. вчені пов'язують саме із цим. Зокрема, Ф. Глісон у статті «Ідентифікуючи ідентичність», вказує, що «слово «ідентичність» було ідеально пристосоване для обговорення відносин між індивідом і суспільством». Воно відображало «новий вид концептуального зв'язку між цими двома сторонами, оскільки одночасно враховувало і окрему особистість і сукупність соціальних і культурних особливостей, що наділяли різні групи унікальністю» [13, р. 926]. Це поняття – відповідь на виклики суспільного буття періоду пізнього Модерну, коли було «набагато складніше встановити, хто ми такі, прийнятним чином підтримувати власну ідентичність у процесі нашого життя та добиватися її визнання іншими» [10, р. 194].

Акцентування в інтерпретації соціальної ідентичності на груповій приналежності індивіда дозволило виділяти різні види ідентичностей (національну, етнічну, расову, професійну, гендерну і т.д.), а також сприяло актуалізації теоретичних основ аналізу політичних вимірів ідентичності, зумовлених передовсім розвитком парламентаризму, партійних систем і прав людини у західних суспільствах. Американська дослідниця Л. Хадді, аналізуючи взаємозв'язок соціальної і політичної ідентичностей, вказує, що «політична ідентичність є соціальною ідентичністю з політичною релевантністю» [14]. На основі вивчення залежностей між усвідомленням групової ідентичності й політичними установками Л. Хадді вказала на значимість соціальної групи у формуванні політичної ідентичності.

Проблематика політичної ідентичності була започаткована у США в межах електоральних і партійних студій ще у I пол. ХХ ст. А. Зігфрідом, П. Лазарсфельдом, Б. Берельсоном, Г. Годе та ін. Прикладні дослідження електоральної поведінки в умовах політичної конкуренції, проведені у 1944 р. вченими Колумбійського університету під керівництвом П. Лазарсфельда, дали змогу обґрунтувати висновки, що в основі електоральної поведінки окремого виборця лежить процес солідаризації з соціальною групою. Електоральний вибір індивіда визначався не лише його особистою волею, через яку він демонстрував свою лояльність, а й соціальною дією, яка детермінується правилами, приписами, нормами тих соціальних груп, до яких належить індивід. В межах цих досліджень були з'ясовані механізми впливу соціальної структури (а отже, й групової ідентичності) на політику через електоральний вибір. В остаточному підсумку автори прийшли до висновку, що саме соціальні характеристики відіграють вирішальну роль у формуванні політичних переважень громадян [15].

У контексті дослідження електоральної поведінки вчених Мічиганського університету Е. Кемпбелла, П. Конверта, В. Міллера і Д. Стоукса (т. зв. «мічиганська четвірка») була обґрунтована домінантність партійної ідентифікації у політичному виборі громадянина. Перша робота, яка репрезентувала соціально-психологічний напрямок в електоральних дослідженнях мала, назву «Виборець приймає рішення», фундаментальніший виклад теорія знайшла у праці «Американський виборець» (1960) [9]. На основі емпіричних досліджень вони довели, що електоральний вибір особи визначається взаємодією трьох установок – партійної ідентифікації, ставлення до поточних подій та до кандидата. Основна серед них – партійна ідентифікація, дві інші – швидкоплинні та мінливі. Відповідно вчені визначили партійну ідентифікацію «постійною позитивною ідентифікацією з партією основним, а не ситуативним об'єктом установки» (це визначення, однак, не враховувало можливість ідентифікації з кількома партіями). Основи партійної ідентичності закладались на етапі первинної соціалізації громадянина (тобто формувались на основі сімейних традицій, успадковувались від батьків). Загалом поняття «партійної ідентифікації» пов'язувалося з поняттям «партійних преференцій», розглядалось їхнім необхідним елементом.

Розвиток досягнень мічиганської школи на прикладі британської партійної системи здійснили Д. Батлер і Д. Стоукс у книзі «Політичні зміни у Британії» (1969). Використовуючи більшою мірою поняття самооцінки (self-image) виборцем себе як прихильника певної партії, аніж партійна ідентифікація, вони стверджували, що «індивіди, персоніфікуючи себе з певним класом, формують позитивне ставлення до партії, яка захищає інтереси цього класу» [8, р. 88], тобто групові (класові) відмінності продовжували залишатися більше детермінованими партійною ідентифікацією, аніж іншими соціальними поділами (регіон, релігія, вік, стать). Подібно до представників мічиганської школи вони розглядали процес ідентифікації з партією як «фотографічну репродукцію» з поглядів батьків, яка з часом слабшає.

Емпірично підтвердили можливості застосування результатів мічиганської школи в країнах з багатопартійною системою у 60–70-х рр. ХХ ст. європейські вчені. Вони аналізували формування партійної ідентичності в контексті політичної соціалізації. Результатами досліджень, які активно проводились у межах проєктів Ф. Грінстайна, Г. Хаймана, Д. Істона, П. Хейза, П. Абрамсона, К. Дженнінгса, Н. Ніємі, П. Аллербека, У. Розенмейра була підтверджена гіпотеза, згідно з якою мірою партійних преференцій вимірюється партійною самоідентифікацією, яка знову ж таки формується спонтанно, передовсім передається від батьків до дітей.

Спільними рисами цих досліджень є отождолення партійної й політичної ідентичності, що звужувало аналіз поняття «політична ідентичність», «відсікало» інші аспекти і прояви (інституційні, поведінкові) політичної ідентифікації та чинники, що на неї впливали. По-друге, основною категорією цих двох напрямів у дослідженні партійної ідентифікації є категорія

«солідарності», що визначалася провідним мотивом електорального вибору. Виборець, голосуючи, солідаризується з соціальною групою, з якою себе ідентифікує або безпосередньо з партією. При цьому соціально-психологічний підхід не заперечує значимості соціально-економічних характеристик, розглядаючи їх чинником формування партійної ідентифікації. По-третє, ці концепції (особливо сформовані в межах мічиганської школи) акцентують на спонтанних, нерідко ірраціональних чинниках партійної ідентифікації. І, по-четверте, обґрунтовані на усталених соціальних статусах і партійній ідентифікації, ці концепції не могли бути повністю релевантними у поясненні значимих змін і трансформацій у виборчих преференціях електорату.

Партійна ідентичність, електоральні преференції, зрозуміло, корелювалися з ідеологічними ознаками партій і відповідно – з ідеологічною ідентичністю. Дискурс ідеологій та політичної ідентичності формувався на спільних поняттях: «соціальна база», «ідеологічна платформа», «політичні преференції». На важливі ідентифікаційні функції ідеології – забезпечувати «членам групи когерентність, загальну орієнтацію в просторі і часі, в засобах і цілях», вказав у своїй хрестоматійній праці Е. Еріксон [7, с. 198]. Роль ідеології у формуванні партійних преференцій обґрунтував у контексті теорії «раціонального виборця» Е. Даунс у праці «Економічна теорія демократії» (1957). За Даунсом, індивід не ідентифікує себе з групою, а виступає самостійним політичним актором, діючи при цьому в інтересах досягнення максимальної користі для себе: «кожний громадянин голосує за ту партію, котра, як він вважає, надасть йому більше переваг, аніж будь-яка інша» [12, р. 36]. Провідну роль в оцінці й виборі партії «раціональними виборцями» відіграють ідеологічні міркування. Політична ідентифікація актора, якому притаманний індивідуалізм, егоїзм, формується в процесі усвідомленого, виваженого вибору (на протигагу афективним чинникам, як вважали представники мічиганської школи) на основі ранжування своїх потреб. При цьому політична ідентифікація є досить стійкою, хоча й має суто індивідуальний характер, і дозволяє адаптуватися до чинних інститутів. Е. Даунс й інші прихильники теорії раціонального вибору – Дж. Бюкенен, М. Олсон, Г. Саймон, Дж. Стіглер, Г. Таллок – не розглядали ідентичність основним предметом аналізу, однак, їхній вплив на розвиток теорії ідентичності був дуже вагомим.

Незважаючи на скептицизм щодо партійної ідентичності, яким через визнання факту різкого зниження кількості «стійких» симпатиків консервативної й республіканських партій відзначалися американські дослідження уже в 80-х рр., досі поняття «партійна ідентифікація» є одним з основних в електоральних дослідженнях учених у США і Західній Європі. Вони фокусуються на вивченні ціннісних та ідеологічних орієнтацій актора, ролі когнітивних та ірраціональних чинників і впливу соціальних груп у сприйнятті політичного, доходячи різних висновків щодо того, який компонент партійної ідентичності у структурі політичної ідентичності є базовим.

В контексті аналізу становлення поняття «по-

літична ідентичність» підкреслимо, що дослідження партійної ідентичності, попри їхню предметну обмеженість, є важливими, оскільки започаткували процеси осмислення і концептуалізації феномена в межах політичної науки. До того часу ідентичність була предметом наукових рефлексій філософії, антропології, етнографії, психології та соціології. У межах останніх були напрацьовані загальнотеоретичні принципи дослідження ідентичності. Аналіз партійної ідентифікації/ідентичності як елемента (чинника) електоральної поведінки сприяв «експансії» ідентичності і в політичну науку, і в політичний та публічний дискурс. Навіть, попри звуження інтерпретації політичної ідентичності як партійної чи ідеологічної аж до їхнього отождолення, ці дослідження поступово сприяли сприйняттю ідентичності вагомим елементом політичної реальності і політичного аналізу. Значимість досліджень партійної ідентичності й у тому, що вони сприяли обґрунтуванню групової (колективної) природи політичної ідентичності, яка виявляється у процесі міжсуб'єктної взаємодії – чи то між індивідом і групою, чи то у міжгрупових відносинах.

Окремим випадком групової політичної ідентичності у західній соціальній науці розглядалася класова ідентичність, концептуалізація якої відбувалася в контексті аналізу класової свідомості й класових інтересів. З 1950-х рр. вивчення класової свідомості займає центральне місце у дослідженнях соціальної стратифікації Дж. Голдторпа, Е. Ботта, Д. Локвуда, М. Манна, Р. Франкенберга та ін. Зокрема, М. Манн, який вивчав соціальні позиції британських робітників, у теорії чотирьох стадій класової свідомості першою визначив класову ідентичність – вона, на його думку, відображає сприйняття членами класу власної позиції у класовій структурі, репрезентує здатність робітників ідентифікувати себе з класом, усвідомлювати свої інтереси класовими, структурованими особливими ролями у процесі виробництва. Друга стадія – класова опозиція – здатність визначати класових опонентів через протилежність класових інтересів. Ці дві стадії діалектично взаємодіють і посилюють одна одну. На третій стадії, названою класовою тотальністю, формуються уявлення про всезагальність і для кожного члена класу і для суспільства у ситуації протилежності інтересів й ідентичності, тобто через сприймання робітниками власної соціально-економічної ситуації і державного устрою з класового погляду. Четверта – стадія соціальної альтернативи – передбачає формування уявлення про бажаний суспільний устрій, при якому долається «пригнобленість» класу, і визначаються способи його досягнення [16, р. 24–33]. Визначені стадії послідовно відображали рівень зрілості класу. В контексті своїх досліджень М. Манн розглядає «марксизм теорією ескалації свідомості від першого рівня до четвертого. Свідомість зростає у міру того, як робітник співвідносить свій конкретний досвід з аналізом ширших, а пізніше – альтернативних структур» [16, р.13].

Особливістю досліджень класової ідентичності була прикладна спрямованість, акцентування на її детермінованості об'єктивним соціальним станови-

щем людей, співвідношенні з класовими інтересами і структурними аспектами соціальної нерівності. Класова ідентичність у літературі пізньомодерного періоду розглядалась «квазіприродною», хоча насправді вона не могла бути фіксована, а тому – усталеною. З розмиванням під впливом постіндустріальних тенденцій у капіталістичному виробництві чітких класових розмежувань й уявлень про однорідність робітничого класу у західних суспільствах інтерес до вивчення класової ідентичності із середини 70-х рр. спадає. Під впливом «культурного повороту» у соціальних науках формується й скептичне ставлення до латентного редукціонізму ідентичності суб'єкта і його класової позиції. Натомість проблематика групової ідентичності у західній науці у 60-70-х рр. зміщується у сферу вивчення маргінальних груп – расових, етнічних, гендерних, сексуальних, які прагнули визнання рівноправності й репрезентації власної ідентичності у межах гомогенізуючої політичної спільноти та національної держави. У результаті цих тенденцій з'явилося і набуло популярності поняття «політика ідентичності», яке описувало прагнення маргінальних груп інституційно закріпити можливості репрезентації та реалізації своїх відмінностей – передовсім культурних.

Ще одним напрямом теоретизування політичної ідентичності, який так само, за висловом Ст. Холла, сприяв «історичному народженню політики ідентичності» і концептуалізації самого поняття, стали дослідження масових рухів, зокрема нових суспільних рухів. Їхнє виникнення у 60-х рр. ХХ ст. також було пов'язано з конфліктами у культурній сфері, кризою традиційних ліберальних цінностей і формуванням постматеріальних. Вони представляли тип суспільних рухів, що радикально відрізнявся від традиційних робітничих рухів, і в літературі позначався нерідко поняттям «нові ліві» рухи. Теоретики цього напрямку – К. Мангейм, А. Турен, Ч. Тіллі, А. Мелуччі, Ю. Габермас – доводили, що необхідним елементом руху є колективна ідентичність, яка формувала почуття спільності (в тому числі емоційної) та солідарності між його учасниками. С. Холл зазначив, що кожний з рухів – феміністських, расових, антивоєнних і т.п. апелював до соціальної ідентичності своїх прихильників [6], на відміну від традиційних робітничих, які акцентували на інтересах та ідеології. Лідери нових соціальних рухів особливої значимості надавали їхній ідентифікації з цілями й цінностями рухів, необхідної для масової мобілізації прихильників.

Саме в контексті теорії нових соціальних рухів сформувалася теорія колективної ідентичності, яку пов'язують насамперед з іменами А. Мелуччі, С. Холла, А. Турена, Ч. Тіллі. Вона засновувалась на концептуалізації колективних дій, спрямованих не тільки на владу і перерозподіл матеріальних ресурсів, а й на зміну «символічних кодів» (А. Мелуччі), задоволення постматеріальних потреб (Р. Інгларт), захисту природного середовища і т.п., що більше відповідали уже постмодерному світогляду. Політична ідентичність пов'язувалась зі здатністю суб'єкта до колективних дій і культурних та ціннісних змін. За

Мелуччі, така ідентичність є ситуативною, виникає у процесі політичних дій, оскільки нові соціальні рухи демонстрували, що індивіди більше не прив'язані до певних соціальних класів чи категорій, а зосереджені на локальних проблемах або культурних суперечностях.

Раса, етнічна (національна) приналежність, громадянство, релігія, питання гендеру та сексуальна орієнтація стали з другої половини ХХ ст. основними елементами колективної ідентифікації індивідів. Вони почали визначати не лише набір прав і свобод індивіда, а й державну політику. Сама держава поряд з індивідами, групами та спільнотами сприймалась важливим «місцем перебування ідентичності» (А. Турен). Держава представляла ідентичність національної спільноти у внутрішньосоціальних та зовнішніх відносинах, репрезентувала суспільство творцем його власної історії. Політика і влада відповідно стали важливою сферою ідентифікації й утвердження ідентичності. Колективні ідентичності концептуалізувались надіндивідуальними, основними властивостями яких визначались згуртованість і солідарність спільноти, сформовані на основі позаособистісних ознак, цінностей та інтерсуб'єктивних практик. У сукупності вони визначають сприйняття та інтерпретацію світу спільнотою. В цьому сенсі колективні ідентичності розглядалися контекстом формування індивідуальних ідентичностей через процеси інтерналізації та соціалізації спільних смислів, цінностей та спільних (часто інституціоналізованих) ролевих і поведінкових моделей.

Колективні ідентичності, узагальнюючи досвід груп (спільнот), не тільки створювали уявлення і відчуття цілісності колективів, а й трактувались певними сутностями, незмінними (на відміну від індивіда), самостійними об'єктами з незалежними від їхніх членів формами існування. Відповідно в інтерпретації колективної ідентичності, її особливості акцентувалось на певній автономності від того поділяє чи не поділяє свою приналежність і лояльність до колективу кожен її член окремо. Незалежно від ідентифікації окремих індивідів вона здатна нав'язувати соціально-політичну реальність, відповідну змісту її когнітивних елементів – через формування картину світу, символічних та ціннісних структур, навіть попри наміри відмовитись чи трансформувати їх. Поділ на колективні (соціальні) та індивідуальні (персональні) ідентичності у науковій літературі значною мірою сприяв розмежуванню досліджень ідентичності у політичній і соціальній сферах, визначенню ідентичності окремим предметом політологічного дослідження, акцентувавши на необхідності комплексного вивчення і концептуалізації політичної ідентичності, а не

лише її окремих аспектів – партійної чи ідеологічної. Саме колективні ідентичності найбільшою мірою інтегрувались у предметне поле політології, оскільки вони інтерпретувались відображенням спільних очікувань, цілей, чинником мобілізації колективних дій, що в модерних суспільствах неминуче пов'язано з ресурсами, інститутами, розподілом влади.

Актуалізація політичного виміру колективних ідентичностей була визначена й практичними потребами розвитку пізньомодерних суспільств – впорядкуванням та узгодженням індивідуальних та групових ідентичностей, які множились у процесі плюралізації суспільних практик, автономізації та як наслідок – конфліктності. Сприйняття колективних ідентичностей елементом соціального і політичного порядку змістило акценти в дослідженнях у бік їхньої процесуальності та функціональності. Наприклад, представник структурного функціоналізму Т. Парсонс описував соціальну ідентичність системою кодів, зразків поведінки, які детермінують соціальні і політичні дії суб'єкта. Відповідно ідентичність інтерпретувалась характеристикою суб'єкта, результатом інтерналізації ним соціальних норм і цінностей, які уможливають його орієнтацію та діяльність у соціально-політичній системі й стабілізують її. Подібно у теоріях модернізації (Л. Біндер, Л. Пай, Ч. Тіллі) криза ідентичності аналізувалась однією з криз політичного розвитку (поряд з кризами легітимності, участі, проникнення, розподілу); її подоланням значною мірою визначалась ефективність модернізаційної стратегії, досягнення легітимності політичного режиму та єдності суспільства [11]. Так само Д. Растоу – родоначальник транзитологічної парадигми – визначав національну єдність і національну ідентичність необхідною структурною передумовою демократизації політичного режиму, які повинні передувати всім іншим її стадіям, визнаватися на несвідомому рівні, сприйматися як щось природне [5].

Висновки. Отже, політична ідентичність проблематизується у контексті переходу від пізнього Модерну до Постмодерну в умовах радикальних соціально-політичних й ціннісних трансформацій, що різко змінили спосіб життя людей, їхні соціальні ролі, критерії стратифікації. Плюралізація соціальної структури і соціальних практик, з одного боку, сприяли множинності групових ідентичностей та ідентифікаційних моделей, з іншого – зумовила необхідність формування спільної ідентичності, яка б знаходилась над партійними, ідеологічними, класовими відмінностями і була основою цілісності суспільства. Їй найбільше відповідала модель національної і громадянської ідентичності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.
2. Вагнер П. Социальная теория и политическая философия / П. Вагнер // Логос. – 2008. – № 6. – С. 56–72.
3. Миненков Г. Концепт идентичности: перспективы определения (часть I) [Электронный ресурс] / Г. Миненков // Режим доступа : <http://belintellectuals.eu/publications/174/>
4. Моизи Доминик. Геополитика эмоций. Как культуры страха, унижения и надежды трансформируют мир/ Доминик Моизи; пер с англ. А. Патрикеева. – М.: Московская школа полит. исследований, 2010. – 216 с.

5. Растой Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. А. Растой // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5–15.
6. Холл Стюарт. Вопрос культурной идентичности / Стюарт Холл [Электронный ресурс] // Художественный журнал. – 2010. – № 77/78 // Режим доступа: <http://xz.gif.ru/numbers/77-78/hall/>
7. Эрикссон Э. Идентичность, юность, кризис / Эрикссон Э.; пер. с англ.; общ. ред. и предисл. Толстых А. В. – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.
8. Butler D. Political Change in Britain : Basis of Electoral Choice / D. Butler, D. E. Stokes; 2nd edn. – London: Macmillan, 1974. – 500 p.
9. Campbell A. The American Voter / A. Campbell, P. Converse, W. Miller, D. Stokes. – New York : John Wiley and Sons, Inc., 1960. – 493 p.
10. Calhoun C. Critical Social Theory: Culture, History, and Challenge of Difference / C. Calhoun. – Oxford : Wiley-Blackwell, 1995. – 356 с.
11. Crisis and Sequences in Political Development ; ed. by L. Binder. – Princeton: Princeton University Press, 1971 – 320 p.
12. Gleason P. Identifying Identity : A Semantic History / P. Gleason // The Journal of American History. – Vol. 69. – No. 4. – 1983. – P. 910–931.
13. Downs A. An Economic Theory of Democracy / A. Downs ; 1st edn. – N.Y : Harper and Row, 1957. – 310 p.
14. Huddy Leonie. From Group Identity to Political Cohesion and Commitment [Electronic resource] / Leonie Huddy // Access mode: [https://www.surrey.ac.uk/politics/research/researchareasofstaff/isppsummeracademy/instructors%20/Huddy_GroupIdentity_Handbook_2013%20\(2\).pdf](https://www.surrey.ac.uk/politics/research/researchareasofstaff/isppsummeracademy/instructors%20/Huddy_GroupIdentity_Handbook_2013%20(2).pdf)
15. Lazarsfeld P. The People's Choice. How the Voter Makes Up his Mind in a Presidential Campaign / P. Lazarsfeld, B. Berelson, H. Gaudet – NY: Columbia University, 1968. – 178 p.
16. Mann M. Consciousness and Action Amongst the Western Working Class / M. Mann. – London: MacMillan, 1973. – 84 p.

REFERENCES:

1. Berger, P., Luckman, T., 1995. Socialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sociologii znaniya [The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge]. Izdatelstvo «Medium», Moscow (in Russian).
2. Wagner, P., 2008. Socialnaya teoriya i politicheskaya filosofiya [Social Theory and Political Philosophy]. Logos, 6, 56–72 (in Russian).
3. Minenkov, G., Concept identichnosti: perspektivy opredeleniya (chast I) [The concept of identity: The prospects of determination]. Access mode: <https://belintellectuals.eu/publications/174/> (in Russian).
4. Moïsi, Dominique. 2010. Geopolitika jemocij. Kak kultury straha, unizheniya i nadezhdy transformirujut mir [The Geopolitics of Emotion: How Cultures of Fear, Humiliation and Hope Are Reshaping the World]; per. s angl. A. Patrikeeva. Izdatelstvo «Moskovskaja shkola polit. Issledovanij», Moscow (in Russian).
5. Rustow, D. A., 1996. Perehody k demokracji: popytka dinamichejskoj modeli [Transitions to Democracy: toward a Dynamic Model]. Polis, 5, 5–15 (in Russian).
6. Hall, Stuart, 2010. Vopros kulturnoj identichnosti [The Question of Cultural Identity]. Hudozhestvennyj zhurnal, 77/78. Access mode : <http://xz.gif.ru/numbers/77-78/hall/> (in Russian).
7. Erikson, E., 1996. Identichnost, junost, krizis [Identity, youth, crisis]; per. s angl. ; obshc. red. i predisl. Tolstyh A. V. Izdatelstvo «Progress», Moscow (in Russian).
8. Butler, D., Stokes, D., 1974. Political Change in Britain : Basis of Electoral Choice, 2nd edn. London, Macmillan. (in English).
9. Campbell, A., Converse, P., Miller, W., Stokes, D., 1960. The American Voter. New York, John Wiley and Sons, Inc. (in English).
10. Calhoun, C., 1995. Critical Social Theory: Culture, History, and Challenge of Difference. Oxford, Wiley-Blackwell. (in English).
11. Crisis and Sequences in Political Development. 1971. ed. by L. Binder. Princeton, Princeton University Press. (in English).
12. Gleason, P., 1983 Identifying Identity : A Semantic History, The Journal of American History, 69(4), 910–931. (in English).
13. Downs, A., 1957. An Economic Theory of Democracy, 1st edn. N.Y : Harper and Row. (in English).
14. Huddy, Leonie. From Group Identity to Political Cohesion and Commitment. Access mode: [https://www.surrey.ac.uk/politics/research/researchareasofstaff/isppsummeracademy/instructors%20/Huddy_GroupIdentity_Handbook_2013%20\(2\).pdf](https://www.surrey.ac.uk/politics/research/researchareasofstaff/isppsummeracademy/instructors%20/Huddy_GroupIdentity_Handbook_2013%20(2).pdf) (in English).
15. Lazarsfeld, P., Berelson, B., Gaudet, H. 1968. The People's Choice. How the Voter Makes Up his Mind in a Presidential Campaign. NY, Columbia University. (in English).
16. Mann, M., 1973. Consciousness and Action Amongst the Western Working Class. London, MacMillan. (in English).